

OKTAWIA AGNIESZKA ZALEWSKA

Powiatowe Centrum Pomocy Rodzinie w Ostródzie

ORCID – 0000-0003-4666-5983

SKŁONNOŚĆ DO MARTWIENIA SIĘ, POCZUCIE WŁASNEJ WARTOŚCI I SUBIEKTYWNA JAKOŚĆ ŻYCIA U DZIECI Z RODZIN WIELODZIETNYCH

Streszczenie: Celem niniejszych badań było sprawdzenie czy występują różnice w poziomie skłonności do martwienia się, poczuciu własnej wartości i subiektywnej jakości życia u dzieci z rodzin wielodzietnych, dwudzietnych i dzieci z rodzin z jednym dzieckiem. Dobór zmiennych opierał się na wynikach dotychczasowych badań i ustaleniach teoretycznych świadczących o występowaniu związków i zależności pomiędzy wyżej wymienionymi zmiennymi. Zbadano 226 dzieci w wieku 3–13 lat. W toku badań ustalono, że dzieci z rodzin wielodzietnych mają większą skłonność do martwienia się, niższą samoocenę i niższą subiektywną ocenę jakości życia; dzieci z rodzin dwudzietnych mają najwyższy poziom poczucia własnej wartości, jedynacy zaś najwyżżej oceniają jakość swojego życia. Badania mogą stanowić inspirację do szerszych badań i podstawę do projektowania oddziaływań wychowawczych wobec dzieci.

Słowa kluczowe: skłonność do martwienia się, poczucie własnej wartości, subiektywna jakość życia, dzieci z rodzin wielodzietnych

WPROWADZENIE

Rodzina jest podstawową grupą społeczną, która pełni funkcję prokreacyjną i socjalizacyjną. Od najdawniejszych czasów to rodzina zapewniała ciągłość biologiczną oraz była miejscem kształtowania więzi społecznych i przekazywania dziedzictwa cywilizacyjnego. Współcześnie akcentuje się rolę socjalizacyjną rodziny, jednocześnie pomijając jej kluczowe znaczenie demograficzne. Głównymi czynnikami takiego stanu jest uprzemysłowienie i urbanizacja społeczeństwa, które prowadzą do coraz niższego przyrostu naturalnego oraz osłabienia funkcji opiekuńczo-wychowawczej

rodziny. Zachodzące przemiany oddziałują na każdy obszar funkcjonowania dzieci, które najbardziej odczuwają negatywne efekty tych procesów. Od liczby członków, statusu socjoekonomicznego, stylu wychowania oraz systemu wartości rodziny zależy rozwój dziecka: osobowość, postawa, postrzeganie rzeczywistości. W świetle powyższego interesujące staje się ustalenie w toku badań naukowych, czy jakość życia i funkcjonowanie dzieci ma związek z liczbą posiadanego przez nie rodzeństwa.

Definicja jakości życia sformułowana przez Światową Organizację Zdrowia jako „spozreganie przez jednostkę jej pozycji w życiu w kontekście kultury i systemów wartości, w jakich żyje, oraz relacji do jej celów, oczekiwań, standardów i zainteresowań” (za: Oleś 2010, s. 27) akcentuje realizację określonych celów jako czynnika determinującego jakość życia, jednocześnie wychodzi ona poza cele człowieka, uwzględniając jego oczekiwania, pasje i świat wartości. Niniejsza definicja uwzględnia następujące wymiary jakości życia: fizyczny, psychiczny, duchowy, niezależność jednostki, relacje społeczne, środowisko. Takie wielowymiarowe podejście, podkreślające subiektywny odbiór i ocenę jakości życia, jest najczęściej wykorzystywane w badaniach nad tym zjawiskiem (Oleś 2010).

W analizie zjawiska jakości życia najwłaściwsze wydaje się ujmowanie jej w sposób holistyczny. Przykładem takiej koncepcji jest hierarchiczny i wielowymiarowy model jakości życia według Schalocka (za: Oleś 2010, s. 32). Podstawę modelu stanowi dobrostan fizyczny, a kolejnymi składnikami są: dobrobyt materialny, prawa jednostki, przynależność społeczna, relacje interpersonalne, decydowanie o sobie, rozwój osobisty i dobrostan emocjonalny. Odbywa się on na trzech płaszczyznach: mikrosystemu (ocena własna człowieka), mezosystemu (ocena obiektywnego funkcjonowania) i makrosystemu (wskaźniki społeczne).

Biorąc pod uwagę wyniki dotychczasowych badań i ustaleń teoretycznych ważne jest uwzględnianie w badaniach nad jakością życia m.in. takich zmiennych, jak poczucie własnej wartości i skłonność do martwienia się, które to zmienne uwzględniono w toku badań własnych.

Martwienie się jest zjawiskiem, które dotyczy każdego człowieka, niezależnie od jego wieku czy statusu socjoekonomicznego. Życie codziennie dostarcza sytuacji i wyzwań, które wywołują u ludzi troskę o przyszłość. U części z nas martwienie się może być formą kontrolowania otaczającej rzeczywistości poprzez podejmowanie działań mających na celu radzenie sobie z potencjalnymi trudnościami, a u innych może być nieefektywnym sposobem radzenia sobie z emocjami, które generują lęk. Borkovec ze współpracownikami (1983) już w latach 80. zajął się badaniem procesu martwienia się jako odrębnego zjawiska. Wcześniej martwienie się traktowano jako objaw kliniczny przy klasyfikacji zaburzeń.

Niemiecka badaczka Beatrice Rammstedt (2007) w swoich badaniach wykazała, że skłonność do martwienia się jest ściśle powiązana z osobowością

człowieka. Uznała, że osobowość ludzka stanowi predyktor skłonności martwienia się i poziomu zadowolenia z życia, gdyż jako taka jest ukształtowana przez wydarzenia i okoliczności, które spotykają człowieka. W swoich analizach badaczka podkreślała, że wydarzenia w życiu człowieka pełnią rolę kształtującą pozytywną lub negatywną orientację życiową. Jednocześnie zauważyła, że dotychczasowe teorie nie wyczerpywały problematyki martwienia się, dlatego podjęła działania mające na celu wyodrębnienie w naturze człowieka takich komponentów, które są w związku ze skłonnością do martwienia się. Udowodniła, że istnieje związek pomiędzy stabilnością emocjonalną, optymizmem oraz zewnąrżsterownością a martwieniem się. Na potrzeby swoich badań Rammstedt zredukowała martwienie się do trzech wymiarów: materialistycznego, post-materialistycznego oraz indywidualnego. Tym samym potwierdziła hipotezę Diennera (1984), który zakładał, że istnieje w człowieku całościowa i ukształtowana osobowościowo tendencja do wyzwalania w nim pozytywnej lub negatywnej postawy życiowej.

Poczucie własnej wartości jest jednym z ważniejszych zasobów osobistych człowieka, warunkującym jego zdrowie i zdolność radzenia sobie w sytuacjach stresowych. Często zamiennie stosowanym pojęciem jest samoocena, co wynika z tłumaczenia z języka angielskiego słowa *self-esteem* jako samoocena lub poczucie własnej wartości, a co niekoniecznie jest prawidłowe. Jednoznaczne rozróżnienie definicji nie jest praktykowane, jednak podejmowanie działań mających na celu rozróżnienie obu terminów daje pole do analizy i badania obu zjawisk pod różnym kątem. Najczęściej samoocena jest rozpatrywana jako emocjonalny element koncepcji siebie i przedstawia uogólnioną postawę człowieka wobec tego, co on czuje wobec siebie. Natomiast poczucie własnej wartości to rodzaj przemyślanej samooceny, która dotyczy konkretnego kryterium zewnętrznego (np. systemu wartości czy pełnionej roli społecznej), które człowiek wcześniej uznał (Campbell 1990; za: Oleś 2009, s. 263).

Poczucie własnej wartości to wynik działań wartościujących, które regulują nasze zachowanie, równowagę psychiczną i dobrostan emocjonalny. Jest to postawa człowieka wobec samego siebie, a która to postawa ewoluuje w toku życia jednostki, wraz ze zdobywaniem nowych doświadczeń. Co istotne, poczucie własnej wartości nie tylko jest kształtowane przez wydarzenia z życia jednostki i jego doświadczenia, ale też zwrotnie, to poczucie własnej wartości wpływa na sposób myślenia, aktywności i podejmowane przez człowieka decyzje, przez co stanowi istotny predyktor jego działania (Juczyński 2003).

BADANIA WŁASNE

Celem podjętych badań było określenie poziomu skłonności do martwienia się i poczucia własnej wartości oraz subiektywnej jakości życia dzieci z rodzin o różnym statusie z uwagi na dzietność.

Problem badawczy niniejszych badań daje się sformułować w postaci następującego pytania: czy istnieją różnice w subiektywnej ocenie jakości życia, skłonności do martwienia się i poczucia własnej wartości pomiędzy dziećmi z rodzin wielodzietnych, jednodzietnych i dwudzietnych?

Na podstawie ustaleń teoretycznych oraz wyników dotychczasowych badań przyjęto, że:

H1: Istnieją różnice pomiędzy dziećmi z rodzin wielodzietnych a dziećmi z rodzin jednodzietnych i dwudzietnych w poziomie subiektywnej jakości życia: jednaków cechuje istotnie wyższy poziom subiektywnej jakości życia niż dzieci z rodzin wielodzietnych i dzieci z rodzin dwudzietnych.

Subiektywna jakość życia jest zmienną wskazującą, jaka jest ocena życia, czyli zadowolenie z niego, i jakie jest poczucie jakości życia, czyli jak jest ono przeżywane w opinii jednostki (Baumrind 1991). Dzieci bardziej przywiązują uwagę do materialnych aspektów funkcjonowania. Panujące style i moda wpływają niekorzystnie na rozwój rodziny, gdyż coraz częściej rodzice uważają media za „trzeciego rodzica”, co przyczynia się do zaniedbań w sferze opiekuńczo-wychowawczej (Kuczyńska 2001). Wychowanie wygląda inaczej w rodzinach z większą liczbą dzieci, ze względu na konieczność wypracowania systemu obowiązków i reguł rodzinnych, dostępność do dóbr materialnych czy świadomość dzielenia czasu i uwagi rodziców z pozostałym rodzeństwem. Dzieci z rodzin wielodzietnych częściej odczuwają braki niż dzieci z rodzin jednodzietnych i dwudzietnych, stąd na tym poziomie rozwoju nie doceniają znaczenia i roli rodzeństwa na przestrzeni życia (Gubernat 1999).

Treść kolejnej hipotezy brzmiała następująco:

H2: Istnieją różnice pomiędzy dziećmi z rodzin wielodzietnych a dziećmi z rodzin jednodzietnych i dwudzietnych w skłonności do martwienia się: dzieci z rodzin wielodzietnych cechuje istotnie wyższa skłonność do martwienia się niż jednaków i dzieci z rodzin dwudzietnych.

Funkcjonowanie dzieci w rodzinach wielodzietnych charakteryzuje się większą ilością obowiązków wśród członków rodziny i mniejsze skoncentrowanie uwagi

rodziców na dzieciach. Ponad 30% dzieci martwi się sytuacją materialną swojej rodziny czy osiąganymi wynikami w nauce szkolnej, nie zawsze sygnalizując to bliskim. Co więcej, sposoby radzenia sobie z sytuacjami trudnymi i intensywność martwienia się jest przekazywana dzieciom przez rodziców (Stevenson-Hinde, Shouldice 1995).

W rodzinie kształtuje się tożsamość człowieka, co bezpośrednio oddziałuje na postrzeganie siebie. Odczuwane przez dziecko braki, nieprawidłowości i dysfunkcje rodzinne mają odbicie w osobowości dziecka i jego funkcjonowaniu w otaczającym świecie (Ziemska 1979). Zmiany społeczno-ekonomiczne i kulturowe silnie oddziałują na postrzeganie przez dzieci siebie, bliskich oraz otaczającej je rzeczywistości (Hardyment 1999). Osobowość człowieka jest kształtowana w procesie wychowania, a ono znacząco różni się w rodzinach jednodziennych i wielodzietnych. Współcześnie w mediach kreuje się konsumpcyjny model życia, w którym reklamuje się postawę „mieć”, tworząc mit człowieka szczęśliwego, czyli takiego, który wiele posiada, oczywistym jest zatem stwierdzenie, że jedynacy posiadają więcej niż dzieci, a tym samym czują się bardziej wartościowi (Izdebska 2000). Wobec powyższego sformułowano trzecią hipotezę:

H3: Istnieją różnice pomiędzy dziećmi z rodzin wielodzietnych a dziećmi z rodzin jednodziennych i dwudzietnych w poczuciu własnej wartości: dzieci z rodzin wielodzietnych cechuje istotnie niższe poczucie własnej wartości niż jedynaków i dzieci z rodzin dwudzietnych.

W badaniach wykorzystano trzy kwestionariusze: Penn State Worry Questionnaire for Children (PSWQ-C), Inwentarz Poczucia Własnej Wartości Coopersmitha (CSEI) oraz Kwestionariusz Poczucia Jakości Życia dla Dzieci i Młodzieży (KPJŻ-DiM).

Kwestionariusz PSWQ-C jest adaptacją metody dla dorosłych, składającej się z 16 pozycji (Penn State Worry Questionnaire) autorstwa Meyera i jego współpracowników (1990). Amerykańska wersja została stworzona w celu oceny poziomu zmartwienia u dzieci i młodzieży w wieku 7–17 lat i jej autorem jest profesor Bruce F. Chorpita wraz ze współpracownikami z Uniwersytetu w Kalifornii (Chorpita i in. 1997). Oszacowany współczynnik zgodności wewnętrznej kwestionariusza wynosi 0,89 (α Cronbacha). Stwierdzone korelacje z innymi narzędziami: wysoko ($r = 0,71$; $p < 0,05$) z podskalą kwestionariusza do badania lęku (RCMAS) i umiarkowanie ($r = 0,52$; $p < 0,05$) ze skalą depresji (CDI), potwierdzają trafność metody.

Za zgodą autorów została przeprowadzona adaptacja według standardów kulturowej adaptacji testów w Katedrze Psychologii Klinicznej Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego. Instrukcja, sposób udzielania odpowiedzi oraz klucz pozostał taki

sam jak w oryginalnej wersji. Polska wersja kwestionariusza dla dzieci i młodzieży składa się z 14 pozycji, które respondenci oceniają na czterostopniowej skali typu Likerta: *nie, nigdy* (0), *czasem* (1), *często* (2), *zawsze* (3).

W celu zbadania poziomu poczucia własnej wartości wykorzystano Inwentarz Poczucia Własnej Wartości, który w polskiej wersji został opracowany przez Zygryda Juczyńskiego (2005). Składa się z 24 pozycji, które mierzą ogólny poziom oceny własnego poczucia własnej wartości, badających cztery wymiary funkcjonowania człowieka. Pierwszym jest ogólna samoocena (ja ogólne), drugim ocena funkcjonowania wśród innych ludzi (ja towarzyskie), trzeci wiąże się z funkcjonowaniem jednostki w środowisku rodzinnym, w relacjach z bliskimi (ja rodzinne), a wymiar czwarty odnosi się do oceny własnych ambicji, osiągnięć w szkole lub pracy (ja szkolne).

KPJŻ-DiM jest zmodyfikowaną metodą Kwestionariusza Jakości Życia dla dorosłych Roberta Schalocka i Kennetha D. Keitha, która została przetłumaczona przez Andrzeja Jurosa (1996). Wersja narzędzia dla dorosłych zawiera 40 pozycji, po 10 twierdzeń do każdego z wymiarów: zadowolenie (satysfakcja z aktualnej sytuacji życiowej, odnoszonych sukcesów i stanu materialnego, doświadczanie uczuć pozytywnych i problemów); umiejętności/kompetencje (zadowolenie z pracy, z posiadanych kompetencji, samodzielności oraz relacji nauczyciel – uczeń); możliwości działania/ samodzielność (poczucie niezależności w życiu codziennym, możliwość podejmowania decyzji i zadań, przeżywanie odpowiedzialności i kontroli); przynależność do grupy/ integracja (poczucie przynależności, więzi z innymi ludźmi, uczestniczenie w życiu społecznym i towarzyskim).

W celu weryfikacji hipotez zbadano 226 dzieci, z czego 94 dzieci z rodzin wielodzietnych w przedziale wiekowym 9.–13. rok życia ($M = 11,5$; $SD = 0,98$), zarówno z obszarów wiejskich (54,5%), jak i miejskich (45,5%). Grupa zasadnicza składała się z 39 (41,5%) chłopców i 54 (58,5%) dziewczyn.

Zgodnie z ustawą o pomocy społecznej i udzielaniu świadczeń rodzinnych rodzina wielodzietna to taka, w której jest troje i więcej dzieci. W rodzinie z trojgiem dzieci, czyli w rodzinach o minimalnej liczbie dzieci, którą współcześnie nazywa się już rodziną wielodzietną, wychowuje się 44 (46,8%) respondentów z grupy zasadniczej. Troje i czworo rodzeństwa ma 37 (39,4%) badanych dzieci, natomiast pięcioro i więcej (nawet dziesięcioro) ma 13 (13,9%) dzieci z rodzin wielodzietnych. W rodzinach pełnych wychowuje się 81% przebadanych dzieci z rodzin wielodzietnych, a 10,6% w rozbitych. Napawa to optymizmem, gdyż w jednej z grup kontrolnych (dzieci z rodzin jednodzietnych) 66,7% dzieci wychowuje się w rodzinie pełnej, natomiast aż 24,2% stanowią dzieci z rodzin rozbitych.

Dla porównania stworzono dwie grupy kontrolne: pierwsza to dzieci z rodzin dwudzieciowych, w której przebadano 99 dzieci wieku 8–13 lat ($M = 10,9$; $SD = 0,98$);

natomiast druga to dzieci z rodzin jednodziетnych, w której przepadano 33 dzieci w wieku 10–13 lat ($M = 10,9$; $SD = 1,02$). W każdej z badanych grup przebadano więcej dziewczynek niż chłopców. W grupie zasadniczej (płeć żeńska = 58,5%) i w grupie dzieci z rodzin dwudziетnych (płeć żeńska = 54,5%) różnica pomiędzy liczbą dziewczynek a chłopców nie była tak duża jak w grupie jedynaków, w której liczba dziewczynek stanowiła niespełna dwukrotność liczby chłopców (płeć żeńska = 60,6%).

WYNIKI BADAŃ

Uzyskane wyniki badań częściowo potwierdzają postulaty pierwszej hipotezy. Dzieci z rodzin jednodziетnych mają najwyższe liczbowo wyniki średnie, oprócz podskali umiejętności/kompetencje, w której to dzieci z rodzin dwudziетnych mają najwyższy liczbowo średni wynik. Postulaty hipotezy drugiej również częściowo potwierdzają się. Najwyższy liczbowo wskaźnik skłonności do martwienia się mają dzieci z rodzin wielodziетnych, a najniższy jedynacy. Postulaty hipotezy trzeciej jakoby dzieci z rodzin wielodziетnych cechowało istotnie niższe poczucie własnej wartości niż jedynaków, częściowo potwierdziły się. Uzyskane wyniki badań sugerują, że najwyższy liczbowo wskaźnik poczucia własnej wartości prezentują dzieci z rodzin dwudziетnych, najniższy zaś dzieci z rodzin wielodziетnych. Najwyższe liczbowo wyniki średnie we wszystkich podskalach występują u dzieci z rodzin dwudziетnych, natomiast najniższe u dzieci z rodzin wielodziетnych.

W celu porównania wyodrębnionych grup dzieci pod względem badanych zmiennych zastosowano analizę wariancji ANOVA. Poniższa tabela (tab. 1) pokazuje analizę wariancji zmiennych w poszczególnych grupach.

Tabela 1. Porównanie dzieci z rodzin wielodzietnych, dwudziennych, jedynaków pod względem subiektywnej jakości życia (KPJŻ-DiM), skłonności do martwienia się (PSWQ-C) i poczucia własnej wartości (CSEI); istotność różnic według ANOVA

Zmienne M		Dzieci z rodzin wielodzietnych (N = 94)		Dzieci z rodzin dwudziennych (N = 99)		Dzieci z rodzin jednodziennych (N = 33)		ANOVA	
		1		2		3			
		SD	M	SD	M	SD	F _(2,223)	p ≤	
KPJŻ- -DiM	Zadowolenie	24,09	2,65	24,71	2,72	24,94	2,76	1,84	n.i.
	Umiejętności/ kompetencje	24,40	2,72	25,18	2,61	24,88	3,42	1,89	n.i.
	Przynależność do grupy/ integracja	24,07	3,38	24,22	3,34	24,85	2,62	0,69	n.i.
	Możliwości działania/ samodzielność	23,15	2,61	23,06	2,62	23,48	2,88	0,32	n.i.
	Wynik ogólny	95,71	7,80	97,17	7,65	98,15	9,52	1,43	n.i.
PSWQ-C: Wynik ogólny		16,71	6,56	14,56	5,57	13,64	6,70	4,39b	0,01
CSEI	Ja rodzinne	13,71	3,88	14,48	3,22	13,94	4,12	1,12	n.i.
	Ja towarzyskie	11,32	3,50	12,32	3,68	11,91	4,35	1,77	n.i.
	Ja szkolne	11,51	3,29	12,67	3,41	12,64	3,60	3,15a	0,05
	Ja osobiste	13,83	3,29	14,48	2,94	14,12	3,89	0,99	n.i.
	Wynik ogólny	50,37	10,89	53,96	10,68	52,61	13,96	2,45	0,09 ^c

Różnice istotne: a: między grupą 1 a 2 ($p \leq 0,05$) b: między grupą 1 a 3 ($p \leq 0,05$)

DYSKUSJA I WNIOSKI

Wyniki badań ukazujące wyższą skłonność do martwienia się, niższe poczucie własnej wartości i niższy poziom subiektywnej jakości życia u dzieci z rodzin wielodzietnych są dość ciekawe, gdyż odzwierciedlają przemiany rodzin na przestrzeni lat, ale też niepokojące ze względu na ich kierunek, który może sugerować, że rodzina wielodzietna jest mniej korzystna dla rozwoju dziecka niż rodzina jedno- czy dwudzienna. Rodzina jest systemem, który wrasta w otaczającą kulturę ludzką i powiela normy postępowania. Oddziaływanie jest sprzężone, gdyż dziecko jest kształtowane przez rodziców, ale rodzice pełnią swą rolę, zmieniają własną osobowość. Rodzina jako grupa wpływa na poszczególnych jej członków, a każdy z członków indywidualnie wpływa na rodzinę (jej system wartości, interakcje, cele).

Przeprowadzone przez Gubernat (1999) badania 18 rodzin wielodzietnych, w których łącznie przebadano 105 osób, uczniów szkoły podstawowej, młodzież licealną i akademicką, pozwoliły na sformułowanie następujących wniosków

dotyczących dzieci wychowujących się w rodzinach wielodzietnych: ponad 41% ankietowanych osiąga średnie wyniki w nauce szkolnej w przedziale 4–6 (według systemu oceny od 1 do 6) oraz awansuje społecznie w porównaniu do wykształcenia rodziców, tym samym stanowią większy procent ludzi z wyższym wykształceniem; w osiąganiu sukcesów pomaga rodzeństwo, które staje się wzorem, wyznaczając poziom aspiracji i dążeń dla młodszego rodzeństwa; dzieci z rodzin wielodzietnych potrafią wyrzec się zaspokajania własnych potrzeb na rzecz rodzeństwa i charakteryzują się większą skłonnością do dzielenia; w rodzinach wielodzietnych łatwiej tworzy się właściwa atmosfera z wychowawczego punktu widzenia, gdyż przewaga dzieci koncentruje uwagę rodziców, którzy chcąc poświęcić jak największą ilość czasu dzieciom, skutecznie organizują funkcjonowanie rodziny poprzez wspólnie wypracowany program obowiązków, norm i praw; dzieci są bardziej samodzielne i wyrozumiałe, gdyż mają świadomość, że młodsze rodzeństwo potrzebuje większej uwagi i pomocy rodziców; dzieci z rodzin wielodzietnych charakteryzują się większą empatią, szacunkiem i zrozumieniem stanów emocjonalnych drugiego człowieka.

Śledzianowski (1999) przeprowadził badania na grupie 1212 uczniów, w których odniósł się do relacji pomiędzy rodzeństwem. Wynikało z nich, że 75% respondentów pielęgnuje bardzo dobre uczucia wobec rodzeństwa, natomiast 25% respondentów najbardziej spośród wszystkich członków rodziny kocha rodzeństwo. Wdzięczność wobec rodzeństwa odczuwało z następujących powodów: 11% za wspólne życie, miłość i przyjaźń; 6% za troskę i zapewnienie bezpieczeństwa, 21% za pomoc i wsparcie, 46% za wspólne zabawy i spędzanie czasu.

Łęczyńska (2009) w badaniach nad rodzinami jedno- i wielodzietnymi wykazała, że rodzice posiadający tylko jedno dziecko nadmiernie koncentrują się na nim, oczekując, że spełni marzenia rodziców; mają tendencję do sprawowania opieki nad dzieckiem z pozycji władzy, żądając bezwzględnego posłuszeństwa i podporządkowania się. Inaczej dzieje się w rodzinach wielodzietnych, gdzie troska i uwaga rozkłada się na wszystkie dzieci, a starsze rodzeństwo stanowi formę wsparcia młodszego rodzeństwa i pomoc dla rodziców.

Negatywne strony bycia członkiem wielodzietnej rodziny najczęściej są związane z sytuacją materialną rodziny, gdyż naturalnie jest ona trudniejsza niż w rodzinach, w których jest jedno dziecko. Koszty utrzymania wielodzietnej rodziny są wyższe niż u rodziny jednodzietnej: większe wydatki na żywność, opłaty za prąd i wodę, konieczność zakupu większej ilości odzieży i artykułów szkolnych, rozrywkę oraz zajęcia dodatkowe. Oprócz pieniędzy, czas i troska rodziców jest również dzielona pomiędzy wszystkie dzieci, co może rodzic zazdrość o uwagę matki lub ojca. Liczba obowiązków, które posiadają dzieci z rodzin wielodzietnych, jest również większa, co bardziej je usamodzielnia, ale może też obciążać i zabierać bez troskę dzieciństwa. Negatywne strony koncentrują się najczęściej wokół

poziomu ekonomicznego i przy dobrej sytuacji materialnej rodziny wielodzietnej wielość zalet liczego potomstwa deklasuje wady.

W celu zweryfikowania, czy takie zmiany są nieodwracalne, należałoby przeprowadzić badania podłużne u tych dzieci za kilka lat i sprawdzić, czy docenianie wychowania się w rodzinie wielodzietnej przychodzi z wiekiem i czy jest kwestią dojrzałości człowieka.

PODSUMOWANIE

Przedmiotem badań była ocena poziomu subiektywnej jakości życia dzieci z rodzin wielodzietnych, skłonności do martwienia się i poczucia własnej wartości pomiędzy dziećmi z rodzin o różnej liczebności: dziećmi z rodzin wielodzietnych, dziećmi z rodzin dwudzietnych i jednodzietnych. Wychowanie dzieci jest zjawiskiem złożonym i silnie zależnym od panujących trendów kulturowych. W ostatnich latach z powodu kryzysu społecznego i wychowawczego obserwuje się liczne zmiany w potrzebach i aspiracjach dzieci, stylach wychowania czy też strukturze rodziny: coraz więcej rodzin ulega rozpadowi oraz zmienia się dzietność przeciętnej rodziny. Wszystkie te czynniki wpływają na osłabienie więzi w rodzinach i zmniejszenie interakcji rodzic – dziecko oraz interakcji pomiędzy rodzeństwem. Konsekwencje tego stanu rzeczy obserwuje się w negatywnych zmianach w rozwoju dzieci, gdyż interakcje są istotnym czynnikiem rozwojowym warunkującym zdobywanie doświadczenia życiowego, niezbędnego w późniejszym funkcjonowaniu.

Uzyskane wyniki badań zawierają cenne informacje z punktu widzenia rodzica, pedagoga czy wychowawcy, gdyż wskazują obszary wymagające wsparcia, istotnej roli wczesnego kształcenia właściwego systemu wartości u dzieci oraz stanowią odpowiedź, jak dzieci postrzegają siebie jako członka rodziny wielodzietnej, jednodzietnej i dwudzietnej.

LITERATURA

- Baumrind D., 1991, *The influence of parenting style on adolescent competence and substance use*. „Journal of Early Adolescence”, 11(1), 56–95.
- Borkovec T.D., Robinson E., Pruzinsky T., DePree J.A., 1983, *Preliminary exploration of worry: Some characteristics and processes*. „Behaviour Research and Therapy”, 21(1), 9–15.
- Chorpita B.F., Tracey S.A., Brown T.A., Collica T.J., Barlow D.H., 1997, *Assessment of worry in children and adolescents: an adaptation of the Penn State Worry Questionnaire*. „Behaviour Research Therapy”, 6(35), 569–581.

- Diener E., 1984, *Subjective well-being*. „Psychological Bulletin”, 3(95), 542–575.
- Grygielski M., 2003, *Rozwojowe funkcje interakcji w rodzinie*. W: J. Wilk (red.), *W służbie dziecku*. Lublin, Katedra Pedagogiki Rodziny, KUL, 31–46.
- Gubernat T., 1991, *Wpływ rodziny wielodzietnej na sukcesy dziecka w szkole*. Niepublikowana praca magisterska. Kielce, Wydział Pedagogiki WSP.
- Hardyment C., 1999, *Rodzina*. Warszawa, Prószyński i S-ka.
- Izdebska J., 2000, *Dominacja mediów w środowisku wychowawczym dziecka*. „Edukacja i dialog”, 4, 29–38.
- Jundził E., Pawłowska R., 2003, *Struktura rodziny a rozwój uzdolnień dziecka w młodszym wieku szkolnym*. W: J. Wilk (red.), *W służbie dziecku*. Lublin, Katedra Pedagogiki Rodziny, KUL, 235–246.
- Juczyński Z., 2005, *Inwentarz Poczucia Własnej Wartości CSEI Coopersmitha*. W: M. Oleś (red.), *Wybrane zagadnienia z psychologii klinicznej i osobowości: metody diagnostyczne w badaniach dzieci i młodzieży*. Lublin, TN KUL, 9–21
- Kuczyńska B., 2001, *Oddziaływanie telewizji na dzieci*. „Edukacja i Dialog”, 7, 52–55.
- Łęczyńska A., 2009, *Uwarunkowania postaw rodzicielskich w rodzinach jedno i wielodzietnych w środowisku wiejskim i miejskim*. Niepublikowana praca magisterska. Kielce, Wydział Pedagogiczny UJK.
- Oleś M., 2010, *Jakość życia młodzieży w zdrowiu i w chorobie*. Lublin, Wydawnictwo KUL.
- Oleś P.K., 2009, *Wprowadzenie do psychologii osobowości*. Warszawa, Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Rammstedt B., 2007, *Who worries and who is happy? Explaining individual differences in worries and satisfaction by personality*. „Personality and Individual Differences”, 43, 1626–1634.
- Stevenson-Hinde A. Shouldice J., 1995, *4.5 to 7 years: fearful behaviour, fears and worries*. „Journal of Child Psychology and Psychiatry”, 6(36), 1027–1038.
- Śledzinowski J., 2008, *Rodzina międzypokoleniowa w Polsce na progu XIX wieku*. Kielce.
- Wasserstein C., Silverman W., La Greca A., 2000, *What do youth referred for anxiety problems worry about? Worry and its relation to anxiety and anxiety disorders in children and adolescents*. „Journal of Abnormal Child Psychology”, 1(28), 63–72.
- Ziemska M., 1979, *Rodzina a osobowość*. Warszawa, Wiedza Powszechna.

THE TENDENCY TO WORRY, SELF-ESTEEM AND THE SUBJECTIVE QUALITY
OF LIFE OF CHILDREN FROM LARGE FAMILIES

Abstract: The purpose of this study was to check if there were the differences of tendency to worry, self-esteem and subjective quality of life of children from large families as main group

and between two control groups: children from families with two children and children from families with one child. To measure the variables following questionnaires were used: Penn State Worry Questionnaire for Children, a method designed to investigate the tendency to worry, the Coopersmith Self-Esteem Inventory and Quality of Life Questionnaire for Children and Youth. To verify hypotheses and assumptions 226 children were surveyed: 94 children from large families, 99 children from families with two children and 33 children from families with one child. The respondents age range was 8–13 years. The children originated from urban and rural areas. There was formulated the hypothesis postulating differences between the group of children from large families and groups of children from families with two children and one child in the level of subjective quality of life, the tendency to worry and self-esteem in children from large families. Children from large families have a higher tendency to worry, a lower self-esteem and subjective quality of life; children from families with two children have the highest self-esteem; children from families with one child have the highest level of subjective quality of life. Research may provide inspiration for further research due to application value.

Keywords: tendency to worry, self-esteem, subjective quality of life, children from large families